

9. SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÇALIŞMA KAĞIDI

İnsan çok yönlü bir varlıktır. Bu durum, onun birbirinden farklı somut ve soyut varlıklarla ilişki kurmasını sağlar. Bundan dolayı insan için pek çok bilgi türü vardır. Bu bilgi türlerinin aralarındaki ortak nokta, özne ile nesne arasında kurulan ilişki sonucu ortaya çıkmalarıdır. Bu bağlamda bilgi türleri altı başlık altında toplanabilir:

Gündelik bilgi: Günlük yaşamı kolaylaştıran, sonuçları kesin olmayan, yararlı ancak yöntemsiz ve sistemsiz bilgilerdir. Kaynağı daha çok duyu ve deneyimlerdir.

Dinî bilgi: Yüce yaratıcının peygamberleri aracılığıyla bildirdiği inanç değerlerini ve ibadet biçimlerini kapsayan, insanın iç yaşamını, toplumsal yaşamı düzenleyen kuralları içeren bilgilerdir. Bu bilgilerin temelinde iman vardır.

Sanat bilgisi: Sezgiye, duyguya, coşkuya dayanan, sanatçı ile yöneldiği nesne arasındaki ilgiden doğan bilgilerdir.

Teknik bilgi: Doğadaki nesneleri bir amaca yönelik olarak araç hâline getiren, insanın hayatını kolaylaştıran bilgilerdir.

Bilimsel bilgi: İnsanı, toplumu ve evreni araştırma ve inceleme konusu yapan, bunlar üzerinde gözleme, deneye ve akla dayanarak yöntemli bir şekilde elde edilen düzenli bilgilerdir.

Felsefi bilgi: İnsanın, evrenin niteliği ve yapısı hakkında gözlemlere dayanarak düşünmesi sonucu elde edilen bilgilerdir.

İslam düşüncesinde bilgi, en genel anlamıyla “kadim bilgi ve hâdis bilgi” olmak üzere ikiye ayrılır. Kadim bilgi, Yüce Allah’ın (c.c.)⁽¹⁾ zatı ile birlikte bulunan bilgidir. Hem nitelik hem de içerik olarak insan bilgisinden farklıdır. Geçmiş ve geleceği kuşatması açısından sınırsızdır. Tüm zamanları kapsar. İnsan bilgisi sadece var olanlarla ilişkili, sınırlı ve sonlu iken Yüce Allah (c.c.) yok olanı da bilir. Onun bilgisinde hiçbir eksiklik söz konusu değildir. Yüce Allah (c.c.) ezeli ilmiyle bütün var olanları ve olacak olanları bilir. Bilmek için hiç bir araca ihtiyaç duymaz. Sonradan olma anlamına gelen hâdis bilgi ise insan başta olmak üzere yaratılmış olanların bilgisine denir. Bu bilgi sınırlı ve sonludur.

Bilginin kendisi daha çok zihinsel bir şey olmasına rağmen etkileri zihinsel boyutla sınırlı değildir. Bilgiler duygu, tutum ve davranışlara doğrudan etki eder. İnsan bilgiyi kendisini, çevresini anlamada, açıklamada ve şekillendirmede kullanır. Eğer insanın kendisini ve çevresini inşa etmede temel aldığı bilgi doğru değilse o zaman, insanın yaşamı yanlış üzerine kurulur. Yanlış üzerine kurulan bir hayat ise beraberinde pek çok sorun getirir. Bunun için İslam dininin temel amaçlarından biri, insanı doğru bilgilere ulaştırmak ve dolayısıyla onu her türlü yanlıştan korumaktır. Doğru bilgiye sahip olan insan, Yüce Allah’a (c.c.) ve onun yarattıklarına karşı sorumluluklarının da bilincinde olur.

İslam dini, insan için doğru bilginin önemini vurguladığı gibi onun kaynaklarını ve bu kaynaklardan doğru bilgiyi elde etmenin yollarını da gösterir. İslam'da doğru bilginin kaynakları akıl, doğru haber ve salim duyulardır.

1.1. Selim Akıl

İslam'da bilginin kaynaklarından biri akıldır. Kelime olarak akıl, “düşünme, anlama, kavrama gücü, hafıza, bellek, kavrayış, zekâ” gibi anlamlara gelir. Terim olarak akıl, insanın tehlikeye düşmesine ve yok olmasına engel olan, her türlü eylemine anlam kazandıran ve ilahi emirler karşısında yeti ve yükümlülük altına girmesini sağlayan, ona düşünme, kavrama ve bilgi elde etme gücü veren bir özdür.⁽²⁾

Akli bilgiler oluşumu açısından iki grupta değerlendirilir. Birincisi, derinliğine bir akletme ve düşünme olmaksızın ilk yönelişte oluşan bilgidir. Buna *zaruri bilgi* de denir. Kişinin açlık ve susuzluğunu ya da bir bütünün parçasından büyük oluşunu bilmesi bu bilgi için bir örnektir. İkincisi ise akıl yürütme, düşünme, derinliğine araştırma yoluyla elde edilen bilgidir. Bu bilgiye *kesbi bilgi* de denir. Uzak bir mesafeden dumanın görülerek orada bir ateşin var olduğuna ilişkin bilgi bu türün örneğidir. Bu bilgi türünde, eldeki mevcut önermelerden hareket edilerek diğer önermenin doğruluğuna ulaşılır.

İslam dininde ise akıl, selim akıl olarak nitelendirilir. Kelime olarak, “sağlam, doğru, hüküm ve kararlarında doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma yetisi” anlamına gelir. Terim olarak selim akıl, “insanın doğru karar vermesini sağlayan, herhangi bir olumsuzluktan veya ortamın kötülüğünden etkilenmeyen, yaratılışındaki temizliği koruyan akla” denir. İslam'ın, akli selim akıl olarak adlandırmasının sebebi, doğru bilgiye ancak sağlam, şartlanmamış, düşünme ve karar verme yetisine sahip akıl ile ulaşılabilceğinden dolayıdır.

1.2. Doğru Haber

İslam düşüncesinde özellikle Kelam ilminin bilgi sisteminde haberin bilgi kaynağı olarak tartışılmaz bir yeri ve önemi vardır. Çünkü temel inanç esasları habere dayalı olarak temellendirilir. Onun için haber, dinî bilginin önemli bir kaynağıdır.

Haberin bilgi kaynağı olabilmesi için doğru olması gerekir. Onun için İslam'da bilgi kaynağı olan haber, “haberi sadık” yani “doğru haber” olarak adlandırılır. Doğru haber ise “vahiy” ve “mütevatir haber” olmak üzere ikiye ayrılır.

Yüce Allah'ın (c.c.) insanlar arasından seçmiş olduğu peygamberleri vasıtasıyla onları doğru yola iletmek için gönderdiği ilahi bilgilere *vahiy* denir. Kur'an, Yüce Allah'ın (c.c.) insanlığa gönderdiği vahiylerin toplandığı en son ilahi kitaptır. Kur'an-ı Kerim'de; “**Gerçek olan, Rabb'inden gelendir. O hâlde kuşku-lanarlardan olma!**”⁽⁹⁾ ve “**Allah sözün en güzelini, (ayetleri) birbirleriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi... İşte bu Kitap, Allah'ın dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir.**”⁽¹⁰⁾ gibi pek çok ayette vahyin en önemli bilgi kaynağı olduğu buyrulur.

Mütevâtir haber ise yalan üzerinde birleşmesi mümkün olmayan bir topluluğun vermiş olduğu habere denir. Buna göre Kur'an-ı Kerim aynı zamanda mütevâtir bir haberdir. Çünkü yalan üzerinde birleşmesi mümkün olmayan bir topluluk tarafından bugüne kadar nakledilmiş ilahi bir kitaptır. Yine Hz. Peygamber'den (s.a.v.)⁽¹¹⁾ doğru bir rivayetle gelen ve böyle olduğu ilmî yöntemlerle ispatlanan haberler yani onun sünnetleri de mütevâtir haber kapsamındadır.

1.3. Salim Duyular

İslam'da bilginin kaynaklarından ve bilgi elde etme yollarından biri de duyulardır. İslam düşüncesinde buna *salim duyu* denir. Salim duyu "herhangi bir etkenle kendisine ait özelliğini kaybetmemiş işitme, görme, koku alma, tatma ve dokunma duyularına"⁽¹²⁾ denir. Çünkü bu duyularla elde edilen bilginin doğru olabilmesi için sağlam olmaları gerekir. Gözleri görmeyen birinin bir şeyi gördüğüne ve kulağı duymayan birinin bir sesi işittiğine tanıklık etmesi düşünülemez. Sağlam olmamaları hâlinde vermiş oldukları bilginin doğru bilgi olma özelliğini taşıması söz konusu değildir.

İnsan, salim duyu organları vasıtasıyla dış dünyayı algılar ve tanır. Duyu algılarında zaman zaman yanılmalar söz konusu olabilir. Ancak bu yanılmalar bir başka salim duyu ya da selim akıl vasıtasıyla düzeltilebilir.

Kur'an-ı Kerim, doğru bilginin kaynaklarını haber verirken yanlış bilgi kaynakları konusunda da insanı uyarır. Örneğin büyü, rüya gibi gerçekliği ispatlanmamış bilgilerin doğru bilgi kaynakları olamayacağı konusunda insanı bilgilendirir. Yine bazılarınca bilgi kaynağı olarak değerlendirilen "aklın ve duyuların yetersiz kaldığı kabul edilen konularda sezgi yoluyla elde edilen bilgi" anlamına gelen *keşif* doğru bilgi kaynağı değildir. "Akıl yürütme ve düşünmeye dayanmaksızın Allah'ın (c.c.) sevdiği kullarının gönülleri-ne çeşitli konularda bilgiler vermesi" anlamına gelen *ilham* da İslam âlimleri tarafından bilgi kaynağı olarak kabul edilmez. Çünkü bu türden bilgiler öznel bir özelliğe sahiptir. İlham, keşif, rüya yoluyla elde edilen bilgiler kişiden kişiye değişkenlik gösterebilir veya bir benzeriyle çelişebilir. Dolayısıyla bu yollarla elde edilen bilginin genel geçerliliği yoktur.

2. İslam İnancında İmanın Mahiyeti

İslam kelime olarak "itaat etmek, boyun eğmek, bağlanmak, teslim olmak, emniyette olmak, barışta olmak" gibi anlamlara gelir. En genel anlamda, Hz. Âdem'den (a.s.)⁽²⁶⁾ itibaren bütün peygamberlere gönderilen dinin adıdır. Özel anlamda ise Miladi 7. yüzyılın başında Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından tebliğ edilen dine denir. İslam "Allah tarafından peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'e (s.a.v.) vahiy yolu ile bildirilerek bütün insanlığa gönderilen son ve hak din"⁽²⁷⁾ olarak tanımlanır.

İnanç ise “bir düşünceye gönülden bağlı bulunma; Allah’a (c.c.), bir dine inanma, iman, itikat, inanılan şey, görüş ve öğreti” gibi anlamlara gelir.

Türkçede inanç kavramı ile birlikte akide ve iman kelimeleri de kullanılır. “Gönülden bağlanılan, sağlam olarak inanılan şeyler” anlamına gelen akide, “inanılması zorunlu olan ilke” anlamına gelir. Çoğulu “akaid”tir ve “İslam’da inanılması farz olan hususlar, dinin temel kural ve hükümleri” demektir. İslami bir değer olarak iman, “Kişinin Allah’ın varlığını, birliğini, sıfatlarını, peygamberlerini, ahiret gününü ve bunlardan başka iman edilmesi gereken şeyleri kalp ile tasdik edip dil ile söylemesi”⁽²⁸⁾ demektir.

İslam inancının temeli imana dayanır. Bu imanin esası ise Yüce Allah’ın (c.c.) var ve bir olduğuna inanmak olan “tevhit” inancıdır. Onun için İslam düşüncesinde iman, bir bilgi konusu olarak ele alınır. İslam’ın kişiye sağladığı konum, onun imanına göre belirlendiğinden kişinin iman edip etmediğini bilmek son derece önemlidir. İslam bilginleri, bir bilgi konusu olarak imanın mahiyetini, iman tasdik, iman ikrar, iman bilgi ve iman amel ilişkisi çerçevesinde ele almışlardır. Aşağıda imanın mahiyetini açıklayan bu konularla ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1. İman Tasdik İlişkisi

İslam bilginleri imanı, hem kapsayıcı hem de özlü bir şekilde “kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla amel etmek”⁽²⁹⁾ olarak tanımlar. Buna göre iman öncelikle kalbin tasdik etmesi yani onaylamasıdır. Tasdik kelimesi bir hükmü veya haberi kesin olarak kabul etmek demektir. İman kalbin fiili olması sebebiyle kişinin inançla ilgili hususları kalben kabullenmesi gerekir. Dolayısıyla imanın esasını, dinen inanılması gereken şeyleri kalbin tasdik etmesi yani onaylaması oluşturur. Başka bir ifadeyle imanın hakikati ve özü kalbin tasdikidir. Kalbin tasdiki imanın değişmeyen temel unsurudur. Çünkü kalbin inkârının söz konusu olduğu durumlarda bunu dil ile söylemek gerçek bir imanı oluşturmaz.⁽³⁰⁾

2.2. İman İkrar İlişkisi

İman aynı zamanda dil ile ikrardır. İkrar gönülden ve kalpten hissedilip kabul edilenlerin dil ile ifade edilmesine denir. İmanın temel unsuru kalbin tasdikidir. Böyle olmakla birlikte kalpte neyin olduğunu başkaları bilemediği için imanın dil ile ifade edilip açığa vurulması gerekir. Bu durum, o kişinin dünyada söz ve ikrarına göre bir muameleye tabi tutulabilmesi açısından önemlidir. Kişinin iman ettiği, ya kendisinin söylemesiyle ya da mümin olduğunu gösteren dindeki belli ibadetleri yapmasıyla bilinebilir. Bu

Tasdik ve İnkâr Bakımından İnsanlar

Mümin: Yüce Allah’a (c.c.), Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ve onun tebliğ ettiklerine kalpten inanıp kabul eden kişiye mümin denir.

Kâfir: İslam’ın temel esaslarından birini, birkaçını veya tamamını inkâr eden kişiye kâfir denir.

Münafık: Yüce Allah’ın (c.c.) birliğini, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) peygamberliğini ve onun Allah’tan (c.c.) getirdiklerini kabul ettiğini söyleyip Müslüman gibi yaşadığı hâlde kalpten, inanmayan kişiye münafık denir.

Müşrik: Allah’ın (c.c.) varlığını inkâr etmeyen ancak onunla birlikte başka tanrılar kabul eden kişidir.

Sonuç olarak iman kalp ile tasdik, dil ile ikrardır. Kalbin tasdiki imanın rüknü ve değişmez unsurudur. Dilin ikrarı yani imanını açığa vurması da bu gerçeğin tanınip bilinmesini sağlayan bir şarttır. Bu ikisi beraber bulunduğu anda iman bir bütünlük gösterir. Çünkü insanın kalbindeki tasdik son derece önemli olmakla birlikte onun dışı vurulması da aynı şekilde gereklidir. Kalpte gizlenen ancak ikrar ile ortaya çıkar. Bu, kişinin Müslüman muamelesi görmesi için gereklidir.

2.3. İman Bilgi İlişkisi

İmanın oluşumunda bilginin önemli bir yeri vardır. Kişinin imanı bilgiyle gerçekleştiği ve onun üzerine bina edildiği zaman değer taşır. İnanan kişinin neye, niçin inanacağını bilmesi gerekir. İnanma bireysel bir tercihtir. Bu nedenle kişinin neye inanacağına tam bir özgürlük içinde karar vermesi gerekir. Bu seçimde kişinin bilgisi önemli bir yer tutar. Dolayısıyla İslam, kişinin imana ulaşabilmesi için onu düşünmeye ve araştırmaya teşvik eder. Allah (c.c.), evren ve varlıklar hakkında düşünmeye yönlendirir. İnsanın kendi varlığını anlamasını ister.⁽³⁸⁾

Bilgi, imanın oluşmasına katkıda bulunduğu gibi onun gelişip olgunlaşmasına da etki eder. Kişinin bilgi düzeyi gelişip yükseldikçe o bilgiyi anlamlandırma, dolayısıyla inanma kuvveti de artar. Kur’an-ı Kerim’deki pek çok ayette bilgi ile iman arasındaki ilişkiye dikkat çekilmesi imanın oluşup olgunlaşmasında bilginin öneminden kaynaklanır.⁽⁴²⁾

İmanın bilgi ile ilişkisi, iman niteliğine de yansır. Niteliği açısından iman, taklidi ve tahkiki olarak ikiye ayrılır. Kişinin çevresindeki kişilere bakarak hiçbir araştırma yapmadan, delillere dayanmadan sadece çevrenin telkini ile inanmasına *taklit*, bu çeşit imana da *taklidi iman* denir. Bu kişiye de *mukallit* adı verilir. Bu tür iman geçerlidir. Ancak delillere dayanmadığı için sarsıntıya uğrayabilir. Etkilenmeye açıktır. Küçük bir itiraz ve eleştiriyi sarsılabilir. Böyle bir kişinin taassuba meyilli olma ihtimali de vardır. Çünkü özden ziyade kabuğa takılabilir. Özgür düşünemez ve doğru ile yanlış kendiliğinden ayırt edemez. Kur’an-ı Kerim’de bilgisiz bir şekilde taklit edenler şöyle uyarılır: “Onlara (müşriklere): Allah’ın indirdiğine uyun denildiği zaman onlar, ‘Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız.’ dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler?”⁽⁴³⁾

Delillere, araştırmaya ve incelemeye dayalı imana ise *tahkiki iman* denir. İslam dini, kişinin inanmasını istediği esasları araştırıp temellendirerek iman etmesini ister. Onun için Kur'an'ı Kerim'de insan düşünmeye, araştırmaya ve sorgulamaya davet edilir.⁽⁴⁴⁾ Çünkü düşünen, araştıran, gerçeği keşfeden kişi, inancını sağlam temellere oturtur. Dolayısıyla insan, evreni ve yaratılışı inceleyerek, dinin emir ve yasakları hakkında bilinçlenerek imanını taklit düzeyinden tahkik seviyesine yükseltmekle sorumludur. İman tahkik seviyesine ulaştığında, kişinin Allah (c.c.) ve diğer varlıklarla ilişkisinin niteliği de olumlu yönde artar.

2.4. İman Amel İlişkisi

Çoğu zaman kişinin kanaatleriyle davranışları bir bütünlük gösterir. İnsanın düşüncesiyle duyguları, duygularıyla eylemleri arasında sıkı bir ilişki vardır. İnanan kişinin de imanı ile davranışları, davranışları ile düşüncesi arasında çok sıkı bir bağ olmalıdır.

İslam'da iman genel olarak "kalp ile tasdik, dil ile ikrar" olarak tanımlanır. Amel ise iradeye dayalı iş, davranış ve eylem denir. Aslında hem imanın kalben tasdiki hem de dil ile ifade edilmesi de bir ameldir. Fakat İslam düşüncesinde genellikle amel denilince organlar vasıtasıyla yapılan iş, eylem ve davranışlar anlaşılır. İslam'da amel yerine daha çok *salih amel* kavramı kullanılır. Güzel, yararlı iş ve davranış anlamına gelen salih amel, dinî bir terim olarak dayanaklarını Kur'an-ı Kerim ve sünnetten alan, insanın imanını güçlendirmek için niyetli olarak yapılan tüm güzel davranışlar, inançlar, ibadetler ve insanlığın faydasına yapılan işlerdir.⁽⁴⁵⁾ Salih amel işleyen kimselere de *salihler* denir.

Kur'an-ı Kerim'de salih amel işlemenin dindeki yeri, iman ile ilişkisi ve insan için önemi vurgulandığı gibi nelerin salih amel kapsamında olduğu ile ilgili pek çok ayet vardır. İslam'da Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak için yapılan bütün iyi, güzel, yararlı iş, eylem ve davranışlar salih ameldir. Bu bağlamda İslam'da namaz, oruç, zekât, hac gibi temel ibadetler başta olmak üzere ilim öğrenmek⁽⁵²⁾, fakirlere yardım etmek⁽⁵³⁾, sahip olduğu nimetleri başkalarıyla paylaşmak⁽⁵⁴⁾, ana babaya saygı göstermek⁽⁵⁵⁾, insanlarla iyi geçinmek⁽⁵⁶⁾ vb. hayatın içindeki iş ve davranışlar salih amel kapsamındadır.

3. Kur'an'dan Mesajlar: İsrâ Suresi 36. Ayet ve Mülk Suresi 23. Ayet

Kur'an-ı Kerim'in her ayetinde düşünen insan için bir mesaj vardır. Kur'an'da verilen mesajlardan biri de bilginin kaynakları ve bunların doğru kullanılmasıyla ilgilidir. Kur'an'da bu konuda pek çok ayet vardır. Bunlardan ikisi İsrâ suresinin 36. ayeti ile Mülk suresinin 23. ayetidir.

İsrâ suresinin 36. ayetinde bilgi, bilgi elde etme yolları ve bilginin getirdiği sorumluluğa değinilir. Bu ayette Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurur: **“Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.”**

İslam dini, doğru kararlar alınıp doğru davranışlarda bulunulabilmesi için her hususta bilgiye dayalı olarak hareket edilmesini ister. İnsan ya duyup gördükleriyle ya da akıl ve vicdaniyla karar verip hareket eder. Başka bir ifadeyle kişinin bilgileri habere, gözleme veya akla dayanır. İşte İsrâ suresinin 36. ayetinde bu bilgi kaynaklarının doğru kullanılması gerektiği, insanın bunlardan sorumlu olduğu belirtilir. Özellikle insan ilişkilerinde kişinin hiçbir fikir ve bilgi sahibi olmaksızın konuşması, yalancı şahitlik yapmasına, başkasına iftira atmasına yol açabilir. Bu durum toplumsal huzur ve güveni zedeler.

Kişinin duyup görmediği bir şeyi varmış gibi söylemesi başkasına zarar vereceği için hukuki bir sorumluluk da getirir. Onun için İslam'da kişinin bilgi sahibi olmadan tahmine göre konuşması ve hareket etmesi yasaktır. Ayette insanın, bilgi kaynaklarını doğru kullanması gerektiği ve bunlardan sorumlu olduğu bildirilir.

İnsan, kesin bilgisi olmadığı konularda konuşup hüküm vermemelidir. Zanna göre hareket etmemelidir. Bilgiyi doğru yollardan ediniş ona göre davranmalıdır. Aksi yönde hareket ettiği zaman bunun sorumluluğuna katlanır. Ancak, bilimsel konularda kurallara uygun olarak fikir üretip akıl yürütmek farklıdır.

Mülk suresinin 23. ayetinde de bilgi ve bilgi edinme yollarına değinilir. Ayette Yüce Allah (c.c.) şöyle buyuruyor. **“(Resulüm!) De ki: Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren odur. Ne az şükrediyorsunuz!”**

İnsan, doğduğu zaman belki de canlı varlıklar içinde en korumasız olarak dünyaya gelen tek varlıktır. Ancak doğuştan sahip olduğu yeteneklerle bilgi edinmekte ve diğer varlıklara hükmedebilecek bir duruma gelmektedir. İnsan bunu Yüce Allah'ın (c.c.) kendisine verdiği bilgi edinme ve akıl yürütme vasıtaları olan salim duyu organları ve selim aklı ile başarmaktadır, Allah'ın (c.c.) kendisine gönderdiği vahyi ve onun varlığına ve birliğine işaret eden diğer delilleri de bunlarla algılayıp kavramaktadır.

İsrâ suresinin 36. ayetinde hem de Mülk suresinin 23. ayetinde insandan bilgi edinme yollarını iyi ve doğru kullanması istenir. Doğru bilgi edinme vasıtaları varken bilmediği şeyin peşine düşmemesi, aksi takdirde sonucuna katlanacağı haber verilir.